

Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab istis⁸⁸ compositum esse arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, decemvir, S. D. Cn. Pompejo, Cn. F.* Non credo adscripturum esse, *Magno*⁸⁹; non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, concessurum verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope praesto sis, auxiliumque adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepisti, ego mea lege vendam.* An Pompejum non adhibebit⁹⁰? In ejus provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctonantem.

Neque in hoc solum inest contumelia, quae vehementer & insignis est, & nova; ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modo venierit, verum etiam locata sit⁹¹. Plus spectant homines certe, quam contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, detrahi posse. Putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse translata.

Patior non moleste, tam stultos esse, qui haec sperent: tam impudentes, qui conentur. Illud queror, tam me ab iis esse

⁸⁸ *Quarum ego jam exemplum ab istis*] Demosthenes Philippi, Cicero Antonii literis in concione recitatis, invidiam sepe in eos quassaverunt, cum singula verba perpendentes, atque inde aliquid ad excitandum populum elicerent. Callide illi quidem, & argue, nisi hoc sit multo callidius, fingere literas, quas verisimile sit, adversarios nostros esse scripturas, atque illis recitandis maximum invidiae in eos incendium excitare. Hanc figuram Graeci *hypocritas*, & *Demosthenes* vocant. *Lauredan.*

⁸⁹ *Magno*] Pompejus vulgo Magnus dicebatur jam inde, ex quo ab Africana victoria rediit, vivente Sylla Dictatore, a quo

Magnus consulatus est. Alii dicunt illud *magnum* fuisse militum, quod postea translatum est in cognomen, quod, ut Cicero lib. ad Attic. secundo ait, praebuit ansam increpandi Pompejum comico Poeta Diphilo. Plutarchus autem, cognomen fuisse *magnum*. *Idem.*

⁹⁰ *An Pompejum non adhibebit?*] Hoc illud est quod supra dixit, *Non auditis verbis imperatoris*. *Manutius.*

⁹¹ *Verum etiam locata sit*] A Censoribus locata sit publicanis. *Non modo autem pro non modo non, ut alias non raro. Turnebus. Vide Murci. Var. Lell. X. 7.*

esse contemptum, ut haec portenta, me consule, potissimum cogitarent. Atque in omnibus his agris aedificisque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant, quibuscunque in locis videatur*. O perturbatam rationem! o libidinem refrenandam! o consilia dissoluta, atque perditam!

XXI. Vestigialia locare nusquam licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia. Venire vestras res proprias, & in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagonia tenebris, atque in Cappadocia solitudine licebit? L. Sylla cum bona indemnatorum⁹² civium funesta illa auctione sua venderet, & se praedam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebar, eorum imperium conspectum fugere ausus est. Decemviri vestra vestigialia non modo ne vobis quidem arbitris, sed ne pracone quidem publico teste vendent?

Sequitur, *Omnes agros*⁹³ *extra Italiam infinito ex tempore*⁹⁴, non, ut antea, ab Sylla & Pompejo consulibus. Cognitio decemvirum, privatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vestigial imponitur. Hoc quantum judicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem praeterit? posse, quibuscunque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare?

Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem⁹⁵, & propter aequitatem⁹⁶, Quirites, saepe vehementer gaudeo⁹⁷. Sed quae haec impudentia? qui agrum Recentoricum possident, verustate possessionis se, non jure; misericordia tenatus, non agri

Tom. V.

⁹² *Indemnatorum*] Nullo judicio damnatorum, sed ab ipso proscripctorum. *Idem.*

⁹³ *Sequitur, OMNES AGROS*] Aliud caput est, quo possessas permittitur decemviris judicandi de agris omnibus extra Italiam, qui publici facti non sunt, in controversiam tamen venient publicane an privati sint. Nam superiori capite vendebantur agri, qui publici facti erant. Hoc capite cognoscitur ex infinito tempore, qui publici, qui privati. Ita agri omnes eorum ditioni & judicio subjiciuntur. *Idem.*

⁹⁴ *Infinito ex tempore*] Haec non erant verba legis, sed est interpretatio oratoris.

Lauredanus.

⁹⁵ *Propter necessitudinem*] Quae sibi cum clientibus suis Siculis intercedit. Neminem enim ignorare arbitror, Ciceronem quaerorem in Sicilia fuisse, atque ejus insulae iam inde ab accusatione Verri patromum. *Idem.*

⁹⁶ *Propter aequitatem*] Cur aequitatem necessitudini subjunxit? ut magis sese honestate rei, quam ullo officio, adduci indicaret. *Idem.*

⁹⁷ *Saepe vehementer gaudeo*] Vel repugnantibus antiquis libris, sententiae, & antiquae locutionis rationem sequens, corrigere: *Sane vehementer gaudeo. Idem.*

conditione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur: se moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus: quæ est ista æquitas, cæteros, etiam si privati sint, permittere⁹⁸ ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur⁹⁹? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine iudicio senatus, decemviris addicentur.

XXII. Atque etiam est alia, superiore capite¹⁰⁰, quo omnia veniunt, quætuosa exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum est¹. Audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari sæpe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicavit: & tamen postea per C. Cottam consulem, cautum esse fœdere. Hoc quia vos fœdus non iusseritis, veretur Hiempal, ut satis firmum sit, & ratum. Quid? cujusmodi est illud? Tollitur vestrum iudicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quod minuit autionem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis fit, indico. Volirat enim ante oculos istorum Jubæ regis filius, adolescens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.

Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ capi-

⁹⁸ Cæteros, etiam si privati sint, permittit.] Vel legendum cæteri (nam hic ordo verborum est, permittit, ut cæteri, etiam si privati sint, publici judicentur) vel more comico, seu Græco potius, locus est. Sic autem loquuntur illi. Plautus *Afinat. Veram meam uxorem nescis qualis sit, pro, uxar mea nescis qualis sit.* Lamb.

⁹⁹ Qui publicus esse fateatur.] Fateatur passive dixit more antiquo. Gellius annotat *dignor, & veneror, & confessor, & restor* habita esse verba communia. Ac illud ex XII. *rabb. Eris confessi, rebusque iudicatis XXX. dies iusti sunt.* De are interpretatur, de quo facta est confessio. Itaque falso quidam annotant, locum esse mendosum, cum fa-

teor æque commute ac confessor esse possit. Turnebus.

¹⁰⁰ Atque etiam est alia superiore capite.] Ut in publicandis agris excepti agrum Recentoricum: ita in vendendis agrum Hiempalis in Africa. De Numidico agro hic nescio quis (scilicet Petrus Ramus) hallucinatur. Idem.

¹ De quibus fœdere cautum est.] Consules & tribuni non raro solebant cum regibus & Tetrarchis fœdus in Capitolio ferire, & regna interdum dare. Cotta igitur Consul in Capitolio fœdus cum Hiempale ferierat, & agros illos in Africa ei confirmarat. Idem. Cotta consul anno 679.

piat. Auget, addit, accumulatur: *Aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario*², ad quoscunque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumptum, id profiteri apud decemviro, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesserant, iudiciumque de pecuniis repetundis, ad decemviro translaturum videtis. Horum erit nullum iudicium³, quantæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum vero lex hæc imperatoribus vestris constituitur, ut, *quicumque de provincia decesserit, apud eosdem decemviro, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, proficiatur.*

Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. Unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? Qui honore decemviratus excluditur prope nominatim: cujus iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio⁴ tollitur: cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & iudicio rerum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubiis referre debeat. Utrum tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur?

XXIII. Remittit hoc Rullo Cn. Pompejus: beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil utitur. Nam si est æquum, prædas ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviro, tanquam ad dominos, reportare: nihil sibi appetit præcipue Pompejus, nihil: vult se in com-

V. 2

² Ex coronario.] Vide supra, Agrar. I. cap. 4.

³ Horum erit nullum iudicium.] Vox nullum, sententiæ repugnat. Neque quid pro ea reponendum sit, quod a sensu, & literarum similitudine non sit alienum, occurrat quicquam, nisi legas, *nunc*. Sunt, qui malint: *Solutum iudicium, vel liberum iudicium*. Ego, si quis aliquid acutus excogitabit, ejus opinioni acquiescam. Interim,

solutum, an, liberum, an, nunc, legendum sit, non didico, veterum exemplarium ope destitutus. Laured. Ridiculus hic est Lambinus, qui citat editionem anni 1552. in qua invenit illud vulgatum: *Horum erit illud iudicium.* Equando enim, queso, testimonium petrum fuit ab tam recentis ævi mangonio? Græverus.

⁴ Cognitio.] Captorum agrorum, pro cognitio de captis agris. Turnebus.

muni, atque in eodem, quo ceteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemviros, portitores⁵ omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causa excipere Pompejum, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam ceteri, ferre non possit. Pompejus autem hoc animo fit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini.

Veruntamen cavet, ut, *Si qua pecunia post nos consules ex novis vestigialibus recipiatur, ea decemviri utantur*. Nova vero vestigialia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxerit. Ita remissis manubiis, vestigialibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermisum: sed omnes urbes, agri, regna denique, postremo etiam vestigialia vestra, venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quaerantur, videtis.

XXIV. Cognoscite nunc alios imensos atque intolerabiles quaestus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis Agraria nomen esse quaesitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacepsit. Velim fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum, & vendendarum, & emendarum potestatem permetteretis. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certe videor mihi verissime posse dicere: tum, cum haberet hæc respublica Lusinos, Galatinos, Acidinos,

⁵ *Portitores*.] Sunt opera publicanorum, qui portoria redemerant; quæ in portu se debant, merces excutiebant, & portorium exigebant: in quo cum iniquius & acerbius

verfacerent, omnibus hominibus odiosi fuerunt. Turnebus male *publicanos* interpretatur: qui ei error cum multis communis est, & ab Alconio hauusus. *Ernestus*.

dinos, homines non solum honoribus populi, rebusque gestis, verum etiam patientia paupertatis ornatos: & tum, cum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatique, forensibus, domesticisque rebus perpexeratis; tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vestigiales populi Romani abalienaret: & cum summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini. Reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur.

XXV. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis a majoribus relictam consuetudinem, ut emanent agri a privatis, quo plebs publice deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos esse deductos⁶: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis expectasse⁷: hanc vero emendi & vendendi quaestuosissimam ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani semper putavi.

Libet agros emi⁸. Primum quaero, quos agros? & quibus in locis? Nolo suspensam & incertam plebem Romanam obsecra spe, & cæca expectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas. Audio. Ab alia porta, Capenas⁹, Faliscus,

⁶ *Agros publicis privatos esse deductos*.] Cum eos nullo jure possiderent. Rullus autem contra majorum consuetudinem emere agros a privatis decemviris jubet. *Manus*.

⁷ *Hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis expectasse*.] Rullum me putasse ab antiquitatis exemplis non esse discendum, nec quicquam innovaturum, præsertim qui ita vultu truculentus est, & vestitu ita horridus & incultus, ut in eo antiquitatis imago, & majorum severitas appareret. *Turnebus*.

⁸ *Libet agros emi*.] Hoc tanquam a Rullo dictum accipiendum est. Constituit enim perbellus Rullus, & oratoris dialogus in singulis horum agrorum conditionibus examinandis, ac reprehendis. *Lauredanus*.
⁹ *Ab alia porta Capenas*.] A Flumentana porta exeunt in Flaminiam non longe sunt omnes hi agri præter Venisfranum & Allifanum, qui superioribus potius annumerari debent, ordinemque confundere videntur. *Turn.*

liscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hocce omnes agros, & ceteros horum similes non modo emere, verum etiam coacervare possis: cur eos non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Romana possit, quid interfit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet?

Definitio, inquit, Italiam. Satis certa regio. Etenim quantum interest, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini ¹⁰?

Age vero, definis ¹¹ locum. Quid? naturam agri? Vero, inquit, *qui arari, aut coli possit*. Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrum hæc lex est, an tabula Veratiana auctionis ¹²? in qua scriptum fuisse ajunt: *Jugera CC, in quibus olivetum fieri potest: jugera CCC, ubi insitum vineæ possunt*. Hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? Quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi ¹³ non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agrorum cultus non elaboraret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito ¹⁴. Hoc quoque multo est quaestuosius, quam si ab invito fumeret. Inibitur enim ratio quaestus

¹⁰ Utrum in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini?] Massicus mons est in Campania ob vini fertilitatem clarissimus, cujus meminit Horatius. Quare Massicum pro fertilissimo, & felicissimo colonia loco posuit. Italiam vero pro sterili, ac pestilentem, quæ tamen vox mendosa est, ut quisque intelligere per se potest; nullus enim idoneus sensus, & qui huic loco quædet, elicitur. Neque tamen aliter manuscripti libri habent. Quod si conjectura loci dandus est: in Apuliam videtur oportere legi, regionem tunc sterilem, ac pestilentem; ut opponat Cicero Massico monti, & ubi satis propinquo, & vini copia præstantissime celebris, & salubri, locum longinquum, sterilem & pestilentem. *Laured.* Conjecturam Lauredani, sive potius Sigonii, amplectitur Manutius.

¹¹ Age vero, definis] Vetus liber; Age,

non definit locum. Turneb.

¹² An Tabula Veratiana auctionis] Liber vetus *Neratiana*. Quo sane modo legendum censo. Nam Romæ Neratius fuisse satis Neratius Jurisconsultus ostendit. Ridicula autem illius auctionis tabula fuit. Nam cum saltus sterilem & incultos proferberet Neratius, ut melius venderet, scriptis: *Jugera CC, ubi olivetum fieri potest*. Eam tabulam magnus secutus est risus. *Idem.*

¹³ Aratro perstringi] Quod non possit leviter aratro tanquam radi. Perstringitur, quod leviter vulneratur atque scarificatur, ut ita dicam. Contra in pingui solo alte descendit sulcus, & depimitur vomer, cum in exili solo tantum summa terra perstringatur: *Idem.*

¹⁴ Tangam nullum ab invito] Nullum famam, enam ab invito. *Idem.*

de vestra pecunia: & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emptori, & venditori.

XXVI. Sed videte vim legis Agrariae. Nè ii quidem, qui publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima. Conversa ratio ¹⁵. Antea, cum erat a tribuno plebis mentio legis Agrariae facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Syllanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo ante, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariae pertimescebant: ii nunc etiam ultrò rogantur, atque orantur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intus canit ¹⁶.

Habet focerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic subvenire vult succumbenti jam, oppresso, Syllanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vestigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine & sudore quaesita, ut Syllanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis?

Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites. Eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum, propter vastitatem. Syllanus ager,

¹⁵ *Conversa ratio*] In contrarium mutata. *Idem.*

¹⁶ *Hoc carmen non vobis, sed sibi intus canit*] Intelligendum est, proverbium esse antiquum, ab *Aspendio cytharista* sumptum, qui carmen sinistra manu caneret, non dextra. Quorum illud est *intus canere*, hoc, *foris*: illud sibi, hoc aliis. Neque enim qui sinistra manu chordas tangit, is sibi tantum canit, quia foris non auditur, sed a se so-

lum. Unde qui multum intestinis suis commotis consulitur, præter honestatem, intus, & sibi canere dicitur. Hæc fere *Pedanius* in *Verrinas*. Causa vero, cur qui dextra tangunt, audiantur, est; quod chordarum sonus cavato cytharæ corpore augeatur, quod idem in jugo non cavato contingere nequit. *Idem.* Vide notas ad *Verrinam III*, quæ est de prætura urbana, cap. 20.

a certis hominibus latissime continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis stridorem unum perferre non possit. Hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non venderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu: urbanam plebem nimium in republica posse: *exhaustam esse*: hoc enim verbo est usus: quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

XXVII. Vos vero, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi forte mavultis, relistis his rebus, atque hac luce reipublicæ, in Sipontina ficitate, aut in Salapinorum pestilentia finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Ut vero, cum omnes urbes, agros, vestigalia, regna venderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos potestis, quæso, concedere? Quanquam illud est egregium, quod hac lege ante omnia veniunt, ante pecuniæ coguntur & coacervantur, quam gleba una ematur. Deinde emi jubet: ab invito vetat.

Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur.

17 Tamen ingenti pecunia vobis inducetur] Quamvis parvo emptus, magno tamen vobis inducetur a decemviris. Ut autem dicitur inducere exemplum, inducere novum genus orationis, inducere novam personam, sic hoc loco inducere agrum dicitur, cui casus pretii adiungitur. Nam qui inducere affirmare interpretantur, errant. Turn.

18 Salapinorum] Salapia, urbs Apuliz. Idem.

19 At dicat] Plane legendum est, aut dicat, contra librorum fidem. Idem.

20 Quid pecunia fiet] Vetus liber, quid pecunia fiet. Quo modo hic etiam legit A-

drianus Cardinalis, genulque dicendi multorum auctoritate confirmat. In Verrem tamen ita scribitur in ablativo: Quid hoc homine facietis? aut ad quam spem tam possessionem, tam importunum animi referretis? In dativo effertur pro Cæcina: Quid tunc tu hominibus facias? nonne concedas interdum, ut extorsione summe aulicæ, summa improbitatis odium deprectetur? Itaque si illud in Verrem, quod in ablativo effertur, verum est, nec mendosum, ut de instrumento dicitur. Nam in dativo ratio loquendi frequentissima est. Idem.

metur. Vestigialibus abalienatis, focis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducuntur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint.

Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnifne ejusmodi locus est, ut nihil intersit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? At est locus, qui coloniam postulet: est, qui plane recuset. Quo in genere, sicut in cæteris reipublicæ partibus, est operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducunt colonias in eos agros, quos emerint: Etiamne si reipublicæ non expediat? Et in quæ loca præveca videbitur. Quid igitur est causæ, quin coloniam in Janiculum possint deducere: & suum præsidium in capite atque cervicibus vestris collocare? Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Romani vestigialibus atque omnibus copiis ipsum populum Romanum coerceas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem ac potestatem?

XXVIII. Ut vero totam Italiam suis prædiis obfidere atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint; iisque colonis agrum dari jubet. Num obscure majores opes, quam libertas vestra pati potest, & majora præfidia quaeruntur? num obscure

Tom. V.

X

scure

21 At est locus] Ita, Lambino assentiente, Manutius. Si exempla quædam habent in eorum editionibus, An est locus, qui coloniam postulet, est qui plane recuset? vitia vitæ exempla illa manifestus error typographi. Quod offero, planum est. Orator illi respondit interroganti: Quid? omnifne ejusmodi

locus est &c. Non omnis, inquit, ejusmodi est. At est locus, qui coloniam postulet: est, qui plane recuset. Græverus edidit: An est locus, qui coloniam postulet? est plane, rectius &c. * quo in genere &c. Grævius: Est plane rectius * quo in genere &c. Itaque Cimmerici illi valeant. Olivetus.

scure regnum constituitur? num obscure libertas vestra tollitur? Nam, cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiani suis opibus obsidebant; iidem vestram libertatem suis praesidiis & coloniis interclusam tenebunt: quae spes tandem, quae facultas recuperandae vestrae libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terrae pulcherrimus, & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam atque ornatissimam. Atqui quid ad haec possumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid expectet: si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatae largitioni resistat.

Ac primum de oppido dicam, si quis est forte, quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi²² jubet. Ad hunc numerum quingenos sibi singuli fument. Quaso, nolite vosmetipsos consolari: vere & diligenter considerate. Num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori vestrum parti: quanquam me vester honos vigilare dies atque noctes, & intentis oculis omnes reipublicae partes intueri jubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, connivebo. Sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, caedemque delectis, locus atque urbs, quae bellum facere atque instruere possit, quaeritur: tamenne patiemini, vestro nomine contra vos firmari opes? armari praesidia? urbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducunt suos, quorum nomine ipsi teneant, & fruuntur: coement praeterea: ista dena jugera continuabunt²³. Nam, si dicent per legem id non licere²⁴:

²² Capuam scribi] Quod inest motus in deductione coloniae, idcirco scribi Capuam dixit, pro scribi Capuam deducenda, aut mittenda. *Turneb.*

²³ Ista dena jugera continuabunt] Jugera dena intelligit, quae singulis hominibus di-

tribuenda erant ex lege, quibus non contentos fore significat ipsos decemviros, ut latius producere fines velint. *Laurea.*

²⁴ Nam si dicent, per legem id non licere] Occurrit quaestio, quae fieri poterat. At non licet agros continuare lege Servilia.

ne per Corneliam quidem licet. At videmus (ut longinqua mittamus) agrum Praenestinum a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video. nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumano- rum ac Puteolanorum praediorum sumptus sustentare possint. Quod si vestrum commodum spectat: veniat, & coram mecum de agri Campani divisione disputer.

XXIX. Quasivi ex eo Kalendis Januarii, quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus. Respondit, a Romilia²⁵ tribu se initium esse facturum. Primum, quae est ista superbia & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur²⁶? ante rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes & jucunditas ostenditur? Aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in jugera dena describat²⁷: a Suburana usque ad Arniensem nomina vestra proponat. Si non modo dena jugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari rempublicam, contemni majestatem populi Romani, deludi vosmetipsos diutius a tribuno plebis patiemini?

Quod si posset ager iste ad vos pervenire: nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? Unamne fundum pulcherrimum populi Romani, caput vestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vestigalium, horreum legionum, solatium annonae, disperire patiemini? An oblitri estis, Italico bello, amissis ceteris vestigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vestigalia,

X 2 per-

At, inquit, ut lex Cornelia violata est, sic Servilia violari poterit. Violata est auctem Cornelia, quia cum L. Sylla Praenestinis,

qui Mariam minorem receperunt, infensus eorum agros veteranis divisisset, factum tamen erat, ut is a paucis possideretur. *Idem.*

²⁵ Romilia] Verus liber, Romilia. Romulianum tribum appellatam censet Varro,

quod esset sub Romo. Pomp. quod ex eo ager consebatur, quem Romulus ceperat, de

Vestigibus. Erat igitur suburbana tribus, rusticarum prima. *Turnebus.* Vide Asconium.

²⁶ Ordo tribuum negligatur] Ordo enim postulabat ut a Suburana, Palatina, Evquilina, Collina inciperet: deinde ad Romiliam, quae, ut Varro scribit, quinta est, veniret. *Idem.*

²⁷ In jugera dena describat] Describat universam plebem, ita ut singulis dena jugera assignentur. *Laurea.*

perlevi sepe momento fortuna, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiae portus, quid Syriae rura, quid omnia transmarina vestigalia juvabunt, tenuissima suspicione praedonum, aut hostium injecta? At vero hoc agri Campani vestigal cum ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus praesidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec caelo ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solum id, quod a Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanae commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sylla, qui omnia sine ulla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est: Nullus extitit, qui ex ea possessione rempublicam demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Syllae dominatio dejecisset.

XXX. Quem agrum nunc praetereuntes vestrum esse dicitis, & quem per iter qui faciunt²⁸, externi homines, vestrum esse audiant: is cum erit divisus, neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primo quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati, qui simulac decemviri concrepauerint, armati in cives, & expediti ad eandem esse possint. Deinde ad paucos, opibus & copiis affluentibus, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a majoribus pulcherrimas vestigalium sedes armis captas accepistis, gleba nulla de paternis atque avitis possessionibus relinquatur: ac tantum intererit inter vestram & privatorum diligentiam, quod, cum a majoribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cujusdam emere potuisse: eumque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quod, cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium audisset.

Itane

²⁸ *Quem per iter qui faciunt*] Pro eo, quod est, per quem qui iter faciunt. Quod genus loquendi quanquam fortasse duriusculum videri potest, dictum tamen saepe a veteribus constat, quo de agmine, quas ob causas, & similia. Idem.

Itane vero? privatum haec causa commovit: populus Romanus ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Romanus de hoc vestigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vestigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliae civitatibus bello fugitivorum M. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit. At ex hoc vestigali nunquam malus nuntius auditus est. Caetera vestigalia belli facultatibus assignantur: hoc vestigali etiam belli facultates sustentantur.

XXXI. Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest, quod in caeteris, agros desertos a plebe, atque a cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager dividatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non constitui & collocari. Totus enim ager Campanus colitur & possidetur a plebe, & a plebe optima & modestissima: quod genus hominum optime moratum, optimorum & aratorum & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito conferant, non habebunt. His robustis, & valentibus, & audacibus decemvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur. Et, ut vos nunc de vestris majoribus praedicatis, Hunc agrum nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri posterius de vobis praedicabunt, Hunc agrum patres nostri acceptum a patribus suis perdidit.

Equidem existimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscue toto, quam proprie parva frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestius eum vos universi, quam singuli possideretis. Nunc vero, cum ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrime, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis?

Ad

Adjungit Stellatam campum agro Campano: & in eo duodena describit²⁹ in singulos homines jugera. Quasi vero paulum differat ager Campanus³⁰ ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quantur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi anrea, lege permitti, ut, quae velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebant: Theanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nuceriam suis praesidiis devincient: Puteolos vero, qui nunc in sua potestate sunt, suo jure libertateque utuntur, totos novo populo atque adventitiis copiis occupabunt.

XXXII. Tunc illud Campana vexillum coloniae, vehementer huic imperio timendum, Capuam a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrum, illa altera Roma quaeretur. In id oppidum homines nefarii rempublicam nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omnino rempublicam esse voluerunt: qui tres solum urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii gravitatem ac nomen sustinere. Deleta Carthago est, quod cum hominum copiis, tum ipsa natura ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuosissimis insulis populi Romani videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. Erat enim posita in angustiis atque in faucibus Graeciae, sic, ut terra claustra locorum³¹ teneret, & duo maria maxime navigationi diversa³² pene conjungeret, cum per-

²⁹ Duodena describit. Cum Stellates campus bonitate infinitis partibus sit inferior Campano, multo majorem modum attribueri debuit virginit ad colonos aequandos. Turneb.

³⁰ Quasi vero paulum differat ager Campanus. Fortasse legendum: Ager Campanus, a Stellatis: sed multitudo quaeritur. Nam illud & multitudo quaeritur, non facis colligetur. Sententia est: Idcirco duodena tantum virginit dividit jugera, ut majorem numerum in illa oppida deducat, & facilius dominationem decemviris comparet, quibus tantum colonorum numerum committit, quos illi suo beneficio devinctos habebunt, qui-

bus Campana occupabant & opprimebant oppida: alioqui enim si bonitas spectetur, & fructus, duodena campi Stellatis jugera, cum dehis agri Campani nullo modo comparanda sunt. Idem.

³¹ Terra claustra locorum. Terra est per terram. Nam si quis e Peloponneso in reliquam Graeciam terra ire vellet, aut e Graecia per Peloponnesum, per Corinthiorum fines erat, transiendum. Idem.

³² Maxime navigationi diversa. Alternis enim navigatio est ex Italia, Dalmatia, Epiro in Graeciam, & contra alternis e Graecia in reliquam Graeciam, Thessaliam, Macedoniam, Asiam, contraque. Idem.

perenni discrimine separantur. Haec, quae procul erant a conspectu imperii, non solum affixerunt, sed etiam, ne quando recreata exurgere atque erigere se possent, funditus, ut dixi, sustulerunt.

De Capua multum est & diu consultum. Extant literae, Quirites, publicae: sunt senatusconsulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent, imaginem reipublicae nullam reliquissent: nihil fore, quod Capuam timeremus. Itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis, ut esset urbs, quae res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset: ut esset locus comportandis, condendisque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa aedificia non esse deleta.

XXXIII. Videte quantum intervallum sit interjectum inter majorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, mundanum rusticorum, cellam atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novae reipublicae constituerunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quod si majores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam praecleara populi Romani disciplina, M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum, (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profecto nomen illius urbis non reliquissent.

Verum arbitrabantur, Corintho & Carthagini, etiam si senatum & magistratum³³ sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque, qui ante omnia commutarent, quam nos audire possemus: hic vero in oculis fenatus populi Romani nihil posse existere, quod

³³ Magistratum. Magistratus in numero unitatis non nisi unam personam magistratum gerentem significat, ut ad Iulianum notavi. Hinc nullus dubito Ciceroem hic quaeque scripsisse, magistratus, ut paulo ante: Si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent. Graev. Singularem numerum plurali dixit. Turneb.

quod non ante extingui atque opprimi posset, quam plane exortum ac natum esset. Neque vero ea res sefellit homines, divina mente & consilio præditos. Nam post Q. Fulvium, Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, sed nihil omnino excogitatum³⁴. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Perse, Pleudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa præterea bella gravia Carthaginensium, Corinthium, Numantinum: multa in hac republica seditiones domesticae, quas prætermittito: bella cum sociis, Fregellanum, Marficum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modo non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit, & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & testis ac sedibus suis recipiendos.

Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempublicam miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærent. Neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiendi publici³⁵: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publice non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest. Non contentione, non ambitione discordes: nihil enim supererat, de quo certarent: nihil, quod contra peterent: nihil, ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam, ratione & consilio majores nostri ad inertissimum & desidiofissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt: & multum in posterum providerunt, quod, nervis urbis omnibus exsecis, urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt.

XXXIV. Hæc consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te, Rulle, omnia illa M. Bruti, atque auspicia³⁶, a simili furore deter-

³⁴ Excogitatum] Vera lætio ex Esurfur-
si, est cogitatum. Græv.

³⁵ Nec consilii capiendi publici] Quia non
licebat habere senatum. Turneb.

³⁶ Omnia illa M. Bruti atque auspicia]
Nec times, ne malam pestem oppetas ut
Brutus, qui & tribunus legem tulit Agra-
riam, & Capuam triumphum deduxit coloniam.

rent. Nam & ipse, qui deduxit, & qui magistratum Capuæ &³⁷ Leocranti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam, coloniam deductam L. Confidio, & Sext. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, percipi atque intelligi potuit.

Nam primum, id quod dixi, cum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitrari paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde anteibant listores, non cum bacillis, sed, ut hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. Erant hostiæ majores³⁸ in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali³⁹, sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatæ⁴⁰, ad præconem & ad tibicinem⁴¹ immolabantur. Deinde patres conscri-

Tom. V.

Is enim acerba morte bello civili oppetit,
& , ut credo, Sylla ejusque factio colonos
Capua expulit. Fuit & eodem bello civili
L. Brutus, qui traiciens in Siciliam navi-
bus Pompeji circumveatus sibi mortem con-
scivit. Idem.

³⁷ Leocranti] Verus liber hic valde de-
pravatus est, in quo legitur, & Leocranti.
Quid si legendum sit, Capua illo creatæ ce-
perunt? Nam verisimile est a triumviris crea-
tos esse duumviros coloniarum. Idem. Ita cor-
rigo: ea lege creati. Manutius. Vel legen-
dum: Taranti, ut alia innuatur deducta col-
onia. Ferrarius. Abiit ut conjecturam reci-
piamus valde incertam. Præstat corruptam
lectionem servare cum ipso Manutio, Victo-
rio, Lambino, aliis, quam dubias conje-
cturas Cicero infarcire. Ex vestigiis cor-
ruptæ scripturæ colligo. Tullium reliquisse:
Capua ab illo creati. Græv.

³⁸ Erant hostiæ majores in foro constitutæ]
Majores hostiæ sunt, quæ lætentibus oppo-
nuntur. Cic. 2. de legibus: Quibus hostiis
cuique Deo immolandum, cui majoribus, cui
lætentibus. Hic perspicue lætentes majori-

bus opposuit. Turneb.

³⁹ Quæ ab his prætoribus de tribunali]
Legendum fortassis est, de tribunali, ut re-
petatur &æi vœri, inferne, sententia: hoc
modo de tribunali sententia. Lamb.

⁴⁰ Probatæ] Ita Lambinus post Laureda-
num. Alii, probatis, vel probantibus, & ad
Consules referunt: quod explicat Brissonius,
in primis audiendus, lib. 1. de Formulis,
pag. 17.

⁴¹ Ad tibicinem] Tibicines rei divinæ
adhibebantur, & præcebant. Virgilius:
Insonit cum pinguis chæ Tyrrhenus ad aras.
Etæque Romæ sacrorum causâ tibicinum col-
legium. Livius: Ejusdem anni rem dista
parvam præceperunt, ut ad religionem visa
esset pertinere. Tibicines quia prohibiti erant
a proximis Conscribis in æde Jovis vestri, quod
traditum antiquitus erat, ægri passi, Tybur
uno agmine abierunt: adeo ut nemo in urbe
esset, qui sacrificiis præcineret: Cumque tibi-
cines ab uno sacrificante ad alium, qui etiam
rem divinam faceret, transiret, pro-
verbium factum est, transire tibicinis Latini
modo, quo Cicero utitur pro Murena. Ro-

pti vocabantur. Jam vero vultum Confidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu cum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios⁴². Jam vero qui metus erat tunicatorum illorum⁴³? & in Albana, & Seplassia⁴⁴, quæ concursatio percontantium, quid prætor⁴⁵ edixisset? ubi cœnaret? quid enuntiasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini atque advenæ nominabamur.

XXXV. Hæc qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis & colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite atque cognoscite. Non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis, ac seminis, quam ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, & a vitæ consuetudine suppeditantur: quibus alimur, & vivimus. Carthaginenses, fraudulentis & mendaces, non genere, sed natura loci, quod, propter portus suos, multis & variis mercatorum & advenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures, montani, duri atque agrestes. Docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani, semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primum illa nata sunt: arrogantia, qua a majoribus nostris alterum Capua confulem

mam in suis sacrificiis, Latinis tibicinibus, non Grecis utebantur. Varro etiam ad Græcum tibicinem sacrificavit lib. 3. de re Rustica: Sed non in Italia, quos tibi sacrificari ad tibicinem Græcum, grecatim venisse dicebat ad extremum litus. Etiam tubis utebantur ad sacra. Varro: Tubilistrum appellatur, quod eo die tubæ sacrum in ævioitorio instituitur. Turn. Vide pro Murena, cap. 12.

⁴² Magios, Blossos, & Jubellios] Hæc sunt nobilium familiarum nomina, nunc Capuæ floruerunt. Jubellii mentio est ante primum bellum Punicum, Livianarum epitoma 12. Magii, bello Punico secundo. Is enim

diffusior fuit Capuæ Annibali tradendæ. Blossii, apud Ciceronem in Lelio de Amicitia, cap. 11. Lauridan.

⁴³ Tunicatorum illorum] Tunicatos Cicerō vocat infimam plebem. Quam Horatius tunicatum popellum appellavit, l. Epist. VII. 65. Turneb.

⁴⁴ Erev in Albana, & Seplassia] Fora Capuæ. Seplassia, inquit Alconius, platea erat Capuæ, in qua unguentarii soliti erant negotiari. Idem.

⁴⁵ Quid prætor] Duumvirum prætorem appellabant, ac nimirum ita vocari nonnulli solebant, ut Horatii locus indicat, l. Sat. V. 34. Idem.

sulem postulavit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Annibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit.

Huc isti decemviri cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallibus, cœnaculis⁴⁶ sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebant atque contemnent. Agros vero, Vaticanum, & Pupiniam, cum suis optimis atque uberibus campis conferendos scilicet non putabant. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hæc per ritum, ac per jocum contendunt: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria comparabant. Quibus illi rebus elati & inflati, fortasse non continuo, sed certe, si paulum assumpserint vetustatis ac roboris, non continebantur: progredientur longius, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magna sapientia præditus, vix facile sese regionibus officii, magnis in fortunis & copiis, continet; nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquiriti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbia, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquirituri sint aliquid sceleris & flagitii. Immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiam tamen rerum omnium copiam depravabant: hi ex summa egestate, in eandem rerum abundantiam traducti, non solum copia, verum etiam insolentia commovebantur.

XXXVI. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, quam monumenta majorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu cum istis tuis auctoribus excogitasti, ut vetera vestigalia venderetis, & expleretis nova⁴⁷. Urbi Capuam ad certamen dignitatis opponere vis, ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem,

⁴⁶ Cœnaculis] Cum enim Romani ob angustiam loci extendere domos non possent, erigebant: cœnaculum autem dicebatur pars

superior domus. Ferrastius.
⁴⁷ Expleretis nova] Malim, expletis. Ennedi.

tem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subjungeretis: ut, cum omnem pecuniam ex arario exhaussissetis, ex vestigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus coegissetis, tamen omnes⁴⁸ vobis pecunias ad nutum vestrum penderent: ut iidem partim invidiosos agros a Syllanis possessoribus, partim desertos ac pestilentes, a vestris necessariis, a vobismetipsis emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia, coloniasque Italiae novis colonis occuparetis: ut quibuscunque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis: ut omnem rempublicam vestris militibus, vestris urbibus, vestris praediis cingeretis, atque oppressam teneretis: ut ipsum Cn. Pompejum, cujus praesidio sapissime populus Romanus contra acerrimos hostes, & contra improbissimos cives victor extitit, proscribere, atque horum conspectu privare possetis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & suffragiis declarari, * nihil elata manu perfringi posset⁴⁹, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio summo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in castra Cn. Pompeji, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: ut interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu judiciorum, sine periculo petere possetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus plebis retinere posset.

Hac ego vos concupiisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror.

Nam

⁴⁸ Tamen omnes] Vetus liber *omnes*, idque aliquanto melius. Turn.

* Lamb. *nihil vi elata & manu*.
Gent. *nihil vi ac manu*

⁴⁹ Nihil elata manu perfringi potest] Egnatianus liber habet *velata*; unus meus *velata*: in impressis stellula est e regione apposita, quae corruptum locum significet. Fortasse autem, (quamquam paulo magis quam soleo a veteri scriptura discedo) *Nihil vi ac manu*, recte legi poterit. Ut semper cum

uno verbo duo nomina Cicero adjunxit, & quemadmodum dixit, *Auro & argento violari, numero & suffragiis declarari*, sic dicat, *Vi ac manu perfringi*. Sententia certe non repugnat. *Laus*. Probo & ipse valde Lauredani conjecturam, quam tamen malo in notis legi, quam in contextu. Nec quisquam illam recepit nisi Gruterus, Victorius, Manutius, alii; plurimorum codicum, quamvis corruptorum, scripturam retinuerunt. *Grosius*.

Nam cum omnium consulum gravis in republica custodienda cura ac diligentia debet esse, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. Nulli populo Romano pro me majores mei sponderunt: mihi creditum est: a me petere quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nulla sunt imagines, quae me a vobis deprecantur.

XXXVII. Quare, modo ut vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere insidiisque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilantem homini, non timido; diligentem, non ignavo commisit. Ego is consul, qui concionem metum? qui tribunus plebis perhorrescam? qui saepe, & sine causa tumultuere? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci jussisset? Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horui in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne respublica tantis munita praediis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissim; hac concione, hoc populo, certe non vererer. Quis enim unquam tam secunda concione legem Agrariam iussit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis assero, pacem, tranquillitatem, otium. Quae nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo ac ratione provisa sunt. Non modo vos eritis in otio, qui semper esse volueratis, verum etiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiarum, ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis⁵¹ consistit, liber-

⁵⁰ Tumultuere] Trepidare, perturbare, ut lib. 1. Offic. Fortis vero animi est & constantis, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuosam de gradu deici, ut dicitur. Turnebus.

⁵¹ Quorum gratia in suffragiis] Qui suffragiis vestris ab hominibus gratiam inire potestis. Suffragia sunt vocata a suffragendo: quod initio fractis testibus ferebantur. Livius: *Testibus datis tribunum populum sum-*

libertas in legibus, honos in iudiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quaesitum, sed vita partum otium teneritis⁵². Quod ego & concordia, quam mihi constitui cum collega, invidiosissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse⁵³ & animis⁵⁴ & corporis actibus⁵⁵ providi, omnibus prospexi sane, & revocavi. Idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me consule, constarent. Summum & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuitis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

movetur, stellasque allata est. Suffragiis autem privabantur a Nullo, ut huius orationis initio disputatum est. Idem.

⁵² *Non ut quaesitum, sed partum otium teneritis.]* Hoc quoque tam magnum vulnus est, ut illi mederi me ingenuè fatear. non potuisse. Sunt tamen qui partim ex ingenio, partim auxilio veterum librorum pro, *Non ut quaesitum, legant, Non ignavia quaesitum, sed vita partum.* Alii illud retinentes, & de hoc hæsitantes corrigunt, *Non ut quaesitum, sed ut partum otium, Laurecavius.*

⁵³ *Quos in consulatu inimicos esse.]* Hos ad sensus explendos multa desiderantur. Videntur autem commemorare, quæ ipse pro rep. comparavit: hoc modo: Ego ne quid resp. detrimenti accipere posset, & animi & corporis actibus providi. Omnibus prospexi sane, & veterem defendendæ rep. rationem revocavi. Idem tribunis pl. denuntiavi, ne quid turbulenti, me consule, constarent. Aut alia ejusmodi, quæ sibi quisque fingere poterit. Difficile est autem in tantis tenebris lucem videre, & in tam depravatis rebus, quid verum sit cognoscere, ubi veteres libri aut deficiunt, aut scripturam parum probabilem habent. In quibusdam libris, quos mihi vi-

dere contigit, scriptum est, *Prospexi sane, & revocavi.* In Egnatiano, *Sane & revocavi.* Ut conjecturæ locus mihi non videatur, legere tamen: *Denuntiavi ne quid, particula negandi, quæ in omnibus libris impressis defecerat, addita; sic enim postulat sententia, ut dubitari nullo modo possit, quin desideretur. Idem. Vetus liber, quor vos in consulatu. Fortasse, quos video in consulatu. Hac postrema pars inquinata misere est in omnibus libris. Turnebus.*

⁵⁴ *Et animis, &.]* Hoc referri debet non ad quos in consulatu (ac proinde videt, aut aliquid tale desidero) sed ad & concordia, hoc modo, *Quod, otium & concordia cum collega. Idem.*

⁵⁵ *Corporis actibus.]* Illud actibus valde suspectum est & adulterinum, neque in hoc genere actum dicere Cicero solet. Nam quod afferunt ex lib. i. de Leg. Sed etiam in prioribus actibus insignis est humani generis similitudo, irreperitum est & notum pro prioribus. Ego hic legendum esse censeam, & animi & corporis actibus, id est, omni ratione, omnibus modis. Sic Plautus dixit: *Si agitant in te actus animi; & Sallustius: Varias esse animi actus. Idem.*

D E

D E LEGE AGRARIA.

A D P O P U L U M.

O R A T I O X V I I.

A R G U M E N T U M.

Vide Argumentum Orationi primæ de lege agraria præmissum. De hac brevissima Oratione Cicero ad Attic. lib. II. epist. I.

I. **IMMODIUS** fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius, me præsentem, dixissent. Nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissem. Sed quoniam adhuc præsens certamen contentionemque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, & quo provocati a me venire noluerunt, revocati saltem revertantur.

Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eisdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare a vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonæ de me opinionis postulo, ut eam, si quæ dixero, vobis probabo, perpetuo retineatis; sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abjectam relinquatis.

Completi sunt animi, aureque vestræ, Quirites, me gratifican-

Qui nihil de me credidistis.] Qui fidem bonorum plebis, Turnebus. non habuistis delationi & criminationi tri-